

»Ak jeg usalige! impossibile, impossibile«. »Sono così stanca, sai« (jeg er saa træt, maa du vide) »Nej, nej, nej, nej« ... »non posso, non posso«.

Jeg tier og venter.

Myggene plager hende. Hun slaar forbitret efter dem, fanger endelig en og bærer den højtidelig hen til Bordet for at dræbe den, mens hun lader sig henrive til smaa Eder og kalder den *bestia infernale*.

Saa ved jeg ikke, hvad hun foretager sig derhenne.

Pludselig knæler hun ned ved Siden af mig; hun har blottet den ene Skulder og Brystet til Hjærtets Sted.

»Da mi un bacio sul cuore (Kys mig paa Hjærtet). Amante mio, Du er mere ubarmhjærtig end Zanzarrene (Myggene)«.

Jeg gør, som hun siger.

Nu tager hun af Bordet, og hun gaar i Køkkenet for at koge Kaffen til mig. Jeg ved, at hun nu staar der ude med strænge, grublende Bryn og med en Fjedervinge for at puste Gløderne til Flamme. Men overfor mig er disse strænge Bryn aldrig strænge. Og dette Hjærte, som er eneste Musik, det faar jeg Lov til at kysse, og hun betragter det som en Belønning, naar jeg kysser det. Og naar den dybe Nat kommer, faar jeg fremdeles Lov til at hvile ved dette Hjærte, som er eneste Musik. Hvis hun drømmer noget stygt, rejser hun sig forfærdet over Ende. »Io mi sognava«, siger hun.

»Jeg drømte, at du var død – død – og jeg græd, saa at jeg vaagnede derved. Da kunde jeg slet ikke høre dit kære Aandedrag (il tuo caro fiato) og jeg blev saa forfærdet ...«

Note

Brevene er benyttet i Bo Hakon Jørgensens efterskrift til optrykket af *Valfart* (1983) og i hans dokumentariske fiktion: *Den sovende Kvinde* (1984) – oversat fra italiensk ved lektor F. Hunosøe. Den her optrykte oversættelse er revideret af lic. phil. Gert Sørensen, Kbh. Inkonsekvent tegnsætning, ortografi og ubearbejdet, hastig syntaks er forsøgt bibeholdt. Skarpe parenteser er indsat for forståelighedens skyld. Brevene befinder sig på Det kgl. Bibliotek, brev 1, 3 og 4 i NkS 4978, 4°, X og brev 2 og 5 i NkS 2788, 2°, 1. A. 3. a. Valfartssituationen i NkS 3634, 4°, II, 1. Varianter er her ikke meddelt. Slutningen (fra: Og dette Hjærte (...)) overstreget.

Romertal + arabertal i efterskriften refererer til *Sophus Claussens Lyrik I-IX*. Tekstkritisk og kommenteret udgave ved Jørgen Hunosøe (1982-1984).

Jørgen Hunosøe

Sprog og stil i William Heinesens: »Det gode Håb«

I. Indledning

Lucas Debes, en dansk præst, rejste i 1651 til Færøerne for at overtage et embede som kapellan i Thorshavn. Kort efter døde sognepresten, og Debes overtog hans embede og giftede sig efter tidens skik med enken. Debes blev

kendt som den første, der tog kampen op mod de danske fogeders overgreb mod den færøske befolkning. Han beskyttede navnlig indbyggerne i Thorshavn, der ofte på grund af fattigdom foragtedes, ikke blot af de danske embedsmænd, men også af de mere velstående bønder udensogns, hos hvem de fattige ofte kom på betleri. Debes skrev en Færøbeskrivelse, trykt i 1673, som i mange år var hovedkilden til kendskabet til Færøerne og er oversat til engelsk, tysk og islandsk.

William Heinesen: »Det gode Håb«, et værk inspireret af Debes' liv og skæbne, udkommer i 1964, men allerede i 1924 begyndte H. at samle stof til bogen. Ganske vist har H. med vilje taget afstand fra den historiske Debes, idet han har givet ham et andet navn, Peder Børresen, og gjort ham ugift, men også Peder Børresen arbejder på en Færøbeskrivelse og noterer, hvad han finder af vigtighed om »landets bebyggelse og indbyggernes bedrifter samt om spøgelser og Satans anfægtelser og deslige« (108) (jf. Debes' kapiteloverskrifter: »Færøes Bebyggelse, oc Indbyggernis Bedrifter« samt dennes kapitel »Om Spøgelser oc Satans Anfægtelser udi Færøe«). Og ånden i bogen er, som H. siger, den kæmpende humanisme, og det var, hvad Debes stod for.

»Det gode Håb« skildrer begivenhederne omkring Debes og er den dagbog, Debes kunne have skrevet jævnsides med Færøbeskrivelsen. Den er formet som breve, skrevet til en kollega i Norge, men da brevene ikke blev afsendt, får den dagbogens karakter, så formen kan minde om Blichers »En Landsbydegns Dagbog«. Brevene er i modsætning til Debes' værk ikke blot en fortælling om, hvad der sker; men de rummer også Peder Børresens personlige betragtninger, naturbeskrivelser, anekdoter og brudstykker af erindringer fra tiden før han kom til Færøerne. H.'s kilder er efter hans egne meddelelser – udover Debes' bog og beretningerne om ham – ældre danske bøger fra det 17. årh., rejsebeskrivelser, ældre danske prædikener og salmer, bl.a. af Kingo og Peter Dass. Han har skabt en mere kompliceret sprogform end den, Blicher brugte, ved at krydre sin samtids sprog med enkelte latinske og franske ord og nogle bibelcitatater, men det er alligevel lykkedes H. at skabe et nogenlunde ensartet sprog med et helhedspræg; og hans oplagthed, især i billedsproget, virker betagende ved sit store toneregister i det 17. århundredes barokstil.

II. Stilfigurer

Lyt først til stilen i bogens indledning, en overdådig naturbeskrivelse med flere af de virkemidler af barokelementer, der i øvrigt præger værket: »Det umådelige hav er fuldt af underlige syner, som forvirrer øje og sind. Den øvede søfarer ved, hvornår disse syner er virkelighed og hvornår de er bedrag, men det ved ikke den uerfarne rejsende, for hvem alle disse ting har nyhedens curiøse glorie ... de tunge bjerge røkkes som under et jordskælvs vælde, de bryder i brand og bliver sprøde som ulmende aske og opsender røde funker og glødende fjer; de falder fra hinanden og henvejres lige så let som vinden leger med løvetandens fnug, og tilbage er kun sol over øde hav« (5).

Udtryksmåder som »et jordskælvs vælde« (og ikke: et vældigt jordskælv), »sin ulykkes evighed« (og ikke: sin evige ulykke), »havdybets tunge bedrøvelse«, som samtidig personificerer havdybet, osv., altså abstrakte udtryk med et

substantiv i genitiv, er hyppige her. Denne stilfigur bruges ved højdepunkter i skildringen, og der er oftest to tilfælde efter hinanden; men ingen steder følger de så tæt på hinanden som i indledningen (se også nedenfor under epitese). – Her er billeder af en sådan længde, at de minder om homeriske lignelser, hvor sammenligninger yngler og skaber nye kombinationer, fx. »de tunge bjerge« osv. (1. sammenligning), »de bryder i brand« osv. (2. sammenligning), »de falder fra hinanden og henvjeres lige så let som ... løvetandens fnug« (3. sammenligning).

Bogstavrim, som regel kun to ord med samme forbogstaver, er hyppige i bogen; der er i alt ca. 50: »blade og blokkevis« (108), Færøes klippekyst er »stor og stejl og stribet« af de mange vandløb (6). Bogstavrim findes også i H.'s andre bøger. De er simpelt hen en del af hans nordisk prægede sprog.

Epitese, udsmykning, er i sin enkleste form et adjektiv + et substantiv, fx: »den ... underfulde drik«, men oftest er den udbygget med flere led: »den styrkelsens underfulde drik« eller; »den styrkendes underfulde drik, der er håbets« (201). H. bruger mest en form med et substantiv i genitiv + substantiv, som allerede nævnt: »et jordskælvs vælde« (5). Med abstrakt substantiv til sidst: »mørkets evindelighed« (47), der kan omskrives til det evindelige mørke. H. har også eksempler på konkret substantiv til sidst, der jo ikke kan omskrives til adjektiv: »hidsigheds galde« (101). Det konkrete substantiv er ofte et billede: »ondskabens brønd« (34), »mismods begrædelige klud« (201). – Der kan være flere substantiver i genitiv: »visdoms og glædes bekræftelse« (223) og yderligere udvidelser: »ondskabens og dovenskabens fule ånd« (37). Der er over hundrede sådanne eksempler i bogen. H. har dyrket denne form med virtuositet.

Antitese betyder modsætning og får sin fulde blomstring i barokken. Præstens ringe mening om sig selv får flere gange antitetisk udtryk, især når han søger trøst i bønnen. Højt og lavt modstilles: »jeg bad til Herren, at han nådig vilde lede mig ud af mine usle tankers trange kælderrum og føre mig ud under højere lofter« (60), »altid var min hoffærdige vandring mod de store beslutninger og forventningers tinde endt med et styrt i selvopgivelsens bedrøvelige afgrunde« (115). Desuden er der talrige gange nævnt modsætning mellem følelser: »hårdhed skulle gengældes med mildhed« (54), »Jeg ... slynges mellem krampagtig troesvilje og ødende tvivl« (176). Adjektiverne fremhæver og forstærker substantiverne. – Retorisk bruger fogedens ven Rasmus Guttesen antitesen, da han forsvarer fogeden mod præstens anklager: »vor høje landfoged Diderik Hindskou, hvis retsindighed og gode vilje ... denne grådige og onde anklage søger at gøre tvivlsom, ja, at forvandle fra godhed til ondskab, fra strength til skændig uretfærdighed, fra lovhøjhed til ryggesløshed« (304). Farver sættes op mod hinanden: »smilet tændtes og slukkedes på hendes læber, der tegnede sig meget røde mod ansigtets hvidhed« (32).

Tautologi, den identiske eller næsten identiske gentagelse, er en anden af barokkens yndede stilfigurer. Gentagelserne kan være ord, mest substantiver, verber eller faste vendinger. Der kan veksles mellem to danske ord; ét dansk og ét fremmedord eller to fremmedord. To danske ord: »hysten og vrælen« (335), ét ord og en tilsvarende vending: »æder og gør dig til gode« (18), ét

dansk og ét fremmed ord: »consultus og sagkyndig« (345). To fremmedord: »suspicion og discredit« (153).

Sammenligninger og billedsprog er naturligvis ikke decideret det 17. årh.'s sprog, men sammenligninger med antikke guder og helte er dog mere almindelige i det 17. årh. end senere. Præsten sammenligner sig selv med Sisyfos: »en mosklædt skrænt, der synes mig uden ende, fordi jeg lig den gæve helt Sisyphos under hans kamp med at bringe sin genstridige klimp til rette på fjeldryggen, bestandig kurede ned igen« (204). Ligeledes, da udbringelsen af klageskriftet til skibet er overstået, er han: »vel tilfreds og kådagtig, ja, som en Sisyphos, der omsider har fået sin klimp bragt til hvile på det høje fjæld« (207). Om Faramod hedder det: »hans øjne sad så tæt tilsammen under de fremstående bryn, at det for vist såe ud som om han, lig hin cyklop Polyphemus, kun havde eet øje, siddende midt i panden«. (15). Senere sammenlignes vinden med et kor af sårede kykloper. – Admiralskibet *Fredericus Tertius* sammenlignes med en »skridende Sibylle« (341). – I brevet til fogeden bruges en sammenligning, der begynder med et »ligesom«, efterfulgt af et »således«. Samme form bruger H. flere steder i romanen, fx: »ligesom brilleslangen lammer sit bytte med skræk med sin blotte tilsyneladelse, således fogeden en modstander med sin tunges tribulation!« (174). – Fogeden sammenlignes flere steder med en ulv, fx: fogeden »teede sig med snilde som ulven, når den kryber i fåreklæder og med from og troværdig brægen spreder fortrøstning og tillidsfuld ro blandt fårene« (135). – En udførlig sammenligning findes, hvor præsten venter svaret på sin klageskrivelse. Han belyser sin situation med forskellige billeder: »jeg havde det med mig selv som jeg kan tænke mig en kætter, som under en autodafee, mens ilden endnu kun svag ryger, skudrer sig af kulde og synes at tiden er standset og alting er idel kedsommelighed; eller som en vildfaren mand i en øde ørk, som, hvorvel indtil døden tørstig og træt, dog går med en liden ubekymret vise på læben. Eller måske som en mand, som på den yderste dag, mens basunerne lyder, med en finger drager en forulykket flue op af et ølkruis og ser den restituere sig ... i undergangsslyset« (303).

III. Kancellistil

Under enevælden, der stadfæstedes i 1660, udvikledes nye administrationsafdelinger i det gamle kancelli; de svarer nærmest til vore departementer. I kancelliet opstod en speciel embedsmandsstil, kancellistilen, der med forenklinger bruges den dag i dag i juridisk og administrativt sprog. Den kan karakteriseres ved mange underordnede led, som fører til lange perioder.

Da præsten bliver anklaget for drukkenskab, udsteder tinget følgende skrivelse i ren kancellistil: »Derfor, såsom vidnesbyrderne imod oftnævnte hr. Peder Børresen, ihvorvel ikke samstemmende og ejheller for nogles vedkommende fuldt troværdige, så dog i samlet sum så vansirende og ydmygende for deres genstand som og for den gejstlige stand og kald som helhed må findes at være, skal landemodet udtale, at man finder det påkrævet, at hele sagen optages til grundig expertise og dom ved en gejstlig ret, og at, indtil endelig dom foreligger, hr. Peder Børresen ingen præstelig virksomhed tør udøve i

Havnens eller anden kaldet omfattende kirke eller bønhus, herfra dog undtaget de fattiges og spedalskes capel udi Arge« (150).

Til sammenligning kan anføres en skrivelse fra kancelliet, et brev fra en landsdommer til en sognepræst, fra 1669: »Da Pofvel Jacobsen, Sognepræst til Jødstrup, har andraget om at faa efterladt den Dom, som er overgaaet ham, har Kongen tilbudt ham at beholde sit Kald, dog skal han fornøie Enken efter det Tilbud, som han engang har gjort, give hende den aarlige Pension, gøre hende en Undskyldning og erklære, at han vil afholde sig fra al unødig Skælden«. – I romanen forekommer der et brev, hvori visse af kancellisprogets ydre tegn er til stede, men hvor brevskriveren, Claus Mikkelsen, viser en form for skæmtsomhed, der ikke er typisk for kancellistilen. Brevet skal være en art anbefalingssskrivelse, stilet til fogeden på Færøerne, og handler om den håbefulde teolog, der på skibet er på vej til de »forvildede får« på Færøerne. Et strålende stykke barokprosa, oplæst af skibets kaptajn for den usalige, hvis præstedyster brevet beskriver: »Om denne vellærde magister Peder Børresen, som nu skal være hyrde for jeres forvildede får deroppe, og som er en gammel mand på over fyrretyve år og ganske lav og bred af vækst og med et rødt og håret og meget hæsligt vædderhoved og glubsk og ilter i blikket som en panter, går der ellers mange lystige rygter formedelst hans overvættes genegenhed for flydende vædsker, hvilken befængthed der overfalder ham som en syge, skal have forvoldt hans ringe lykke herved, trods hans bekendtskab med både doctor Bartholin og cancelliråd og navnefætter Peder Schumacher; hvilken lykke som sagt ikke har været ham gunstig, hverken som skibspræst, i hvilken egenskab han sejlede i trende år ude i Barbarien, ejheller som præceptor for gehejmeråd Holger Vinds børn på Harrested ... eller siden som capellan hos hr. Mathias Ring i Steensby, der, ligesom dr. Martin Luther kastede et blækhorn i panden på den Unævnelige, således mag. Peder i panden på sin foresatte, hvem han muligvis i sin tilstands vildskab har antaget for samme«. (9-10).

IV. Replikprog

H. har karakteriseret flere af sine personer gennem ordvalg og sætningsbygning, og fire personer har fået udpræget replikindividualisme, nemlig degnen Hans Joensen, badskæreren mester Olaus, lagmanden Joen Poulsen og korporalen Claus Cattorp.

Der findes ingen prædikener i bogen, men *Hans Joensens tale* er den, der nærmer sig prædiketonen mest ved sin omhyggelige disposition og bibelske tone. Peder Børresen siger om ham, at han kunne »ikke andet end at føle behag ved den overskuelige og redelige måde, på hvilken han forstod at føje sine ord« (21). Hans Joensen fortæller præsten om hans forgænger således: »Først vil jeg da ...«, begyndte han og trak vejret dybt, »først vil jeg da for Herrens åsyn, som er i evighed og som ser alt, først vil jeg da for dette den Højestes åsyn vidne for Hamselver, at hans forgænger, hr. Anders Laugesen, var en from og sagtmodig mand, som i et og alt holdt sig Herrens bud efterretteligen«. Han fortsætter med at fortælle om, at nogle få »spandt ud af deres formørkede og dårlige hjerter en løgn om hr. Anders ... og dette er ikke for meget sagt, og det står jeg ved, thi det er sandhed ... Så vil jeg her berette om

en pige, Susanne Mortensdatter ... som blev barnemorderske« (21). Hans Joensen fortæller videre, at hr. Anders blev beskyldt for at være fader til hendes barn, og slutter: »han formelig visnede hen. Og således døde hr. Anders, min kære fredsommelige mester og sin kones trofaste mand og fader til syv børn, som han elskede og som holdt inderligen af ham; således døde han da i slutningen af sidste års Octobris, elendigen« (23). Hans Joensen siger tre gange: »først vil jeg da« og påkalder Herrens navn to gange. Senere gentager han, let varieret, sine forsikringer: »Og dette er ikke for meget sagt, og det står jeg ved, thi det er sandhed« (21).

En anden ordkunstner er *badskærer mester Olaus*. Han hilser høfligt: »Vær velsignet, min magister, og velkommen til disse fattige og forbarmelige insuler!« og fortsætter: »Ja, her er så dit fremtidige hjem. Men ak! dette fordums så fredelige og tugtige sted har Belsebub og hans forbandede hærke hjemsogt med sine plager og fyldt med ... hæslige obscurationer« (17).

Badskæreren er glad for latin, omtaler øerne som insuler og siger obscurationer i stedet for formørkelsler. Andensteds siger han paulun i stedet for bolig og kalder sin videnskab, åreladekunsten, for phlebotomien, en græsk glose. Og hans yndlingsudråb: »O, den abyssus« har det græske ord for afgrund. Men han bruger også færøsk ved siden af fremmedordene: »Takke du himmelen, monsieur! at du slap fra denne smirild! ... Cave canem« (72). Smirild er færøsk for spurvehøg. – Han er også en mester i skældsordslyrik: »er du en magister i plat vantro? – eller er du måske kun en nødtørfigt mand og madspiser?« (18). – Til tider bliver han helt bombastisk og slår ind på en holbergsk Else Skolemester-stil: »Herrens egen enestående og ufejlbarlige ånd, pøde og hjertebarn, den store prophet, Sct. Johannes af Pathmos« (252). Præstens karakteristik af badskæreren går ud på, at han var »såvist en stor orator, langt bedre rustet i så henseende end de fleste præster« (17).

En tredje orator, men knap så storslået, er *lagmanden Joen Poulsen*. Han er meget stolt af sin slægt, for han nedstammer fra Magnus Heinesen, der rensede Færøernes hav for sørøvere. Han kan svinge sig op til patos, når han angriber myndighederne, specielt fogeden: »landets ældgamle ting og kongens trofaste mænd trædes under denne voldsmands platfod, i hvis spor sorenskriveren smyger sig som en sledsk og fedtet ræv og usselryg ... og forhindrer ved forbryderiske rænker at nogen retfærdig klage kan komme kongen og hans mænd i hænde« (307). Om havnefolket hedder det: »sætter du dem til skikkeligt arbejde, da er de strax gebræklige og har tandpine eller rende-skid, så de må skynde sig hjem og slumre!« (307-08). Præsten er »en omstrejfende galan og løsgænger« osv. (308). – Selv om lagmanden har patos, er han folkelig i sit ordvalg: platfod, usselryg, gebræklig.

Kommandanten er en helt anden type. Om ham siger præsten, at han er holstener og af forfængelighed bruger »en del franske vendinger uden smålige hensyn til declinationer« (14). Der er mange eksempler på, hvad præsten kalder hans »lappede kragemål« (98). Da præsten beder for de stakkels piger, der er dømt for tyveri, får kommandanten den idé, at man ikke skal låse stokken, og så som spøg bede en af dem, en letlevende pige, om at bryde den, hvis hun er jomfru, og råber: »Ja, wahrlich! Der commandant als wunderdok-

tor und teuffelsbanner! Vraiment! Très magnifique! ... Anna den Løve! Sofern du en uschuldig jomfru være, da give jeg dig magt den stokkens kraft sønder-zubrækken!« (98).

Kvindernes tale er gennemgående mindre individualiseret end mændenes. Malle-Anna har fået et naivt anstrøg: »De salige ånder i Himmelen, svæver de som måger?« (64). – Korporalkonen Ariane er dog næsten lige så opfindsom med sine skældsord som badskæreren. Præsten kan kun kalde »en Belsebubs mand« og »en Jesu bespytter og rørslager« (84). Værst er hun ved korporal Schwenning, hvem hun tilråber: »Inden året er omme, er du, djævlesøn! død og nedfaren til din fader, som er i dybet« (161) – (jf. trosbekendelsens: nedfaren til dødsriget).

Foruden *skældsord* forekommer der en del *eder og lignende* i replikkerne. Da kommandanten bliver syg, beder han præsten om »ved alle magter i Himmelen og på jorden, i luft og i vand og Helvedes dyb befri ham for hans plager!« (92). Om de letlevende piger siger kommandanten: »Til Helvede med de to sygelige ganter« (99). – Ariane kalder korporal Schwenning »Belsebubs pog« (161) og kommandanten »Belsebubs vitterlige skosvend« (192). Det samme udtryk bruger provsten over for præsten: »den Belsebubs koldsindige skosvend, han er!« (219).

Som *høflighedsform eller hilsen* er det mest karakteristiske ord glosen velsignet, der minder om den gamle, endnu brugelige hilsen: velsignede. »Vær velsignet, min magister« (17), er badskæreren velkomst til præsten. »Være Hanselver velsignet«, siger Faramond til præsten, der svarer: »Være du selver velsignet, min ven« (20). – Og når Ariane, Faramod og andre beder præsten om et benedictus, der af H. forklares som en velsignelse med håndspålggelse, er det den gamle færøske hilsen velsignede, som H. har oversat til latin. Udtrykket bruges i øvrigt i den katolske kirke.

Bibeliciter og andet religiøst sprog findes mange steder i bogen. Især i replikker, men undertiden også ved gengivelse af præstens tanker. Ingen citater er tilfældige, de passer til situationen, lige fra det første, hvor præsten efter en druktur på skibet overøser sig med havvand og råber: »Jeg haver lyst til at gøre din vilje, min Gud! og din lov er i mit inderste!« (11. - Ps. 40.9). Der er over 40 af den slags citater, så her skal kun nævnes enkelte eksempler. Provsten og fogeden er glade for de skriftsteder, der fastslår, at man skal lyde øvrigheden. Provsten siger: »Hvert menneske være sig de foresatte øvrigheder underdanig, thi dem haver Gud beskikket:« (49. - Rom. 13.1). Fogeden minder præsten om, at apostlene anbefalede »at holde fred i landet og ikke trodse øvrighedens bud« (166. -Rom. 12-13) »holder fred med alle mennesker«. – Da præsten og Hans Joensen i et forrygende uvejr er på vej til Skålefjord, beder den sidste præsten om et velsignende ord, og præsten siger: »Lover Herren fra jorden, I drager og alle afgrunde, ild og hagl, sne og damp, du stormvejr, som udretter hans ord!« (205. - Ps. 148. 7-8). – Elisabeth, Faramods kone, der længe har været barnløs, er blevet gravid og beder Præsten læse det stykke fra bibelen, hvor engelen Gabriel åbenbarer sig for Sacharias: »Frygt ikke Sacharias! thi ... din hustru Elisabeth skal føde dig en søn!« (340. - Luk. 1.13). – H. fabulerer i barokstil over bibelens ord, da badskæreren siger om sin datter, at

hun vil »sidde ved Gud Herrens fødder« (jf. Maria) og »varme dem som hans ydmyge fodpude« (32); de sidste ord findes ikke i bibelen. – En anden gang ender badskæreren sin tale med: »Hvad er vi vel andet tilhobe end et pust i hans skæg, ja, et sølle kilder under hans fodsål!« (34). Ordet »pust« bruges i en gammel bibeloversættelse (1871), men der er intet om Herrens skæg for ikke at tale om kilder under hans fodsål. – Der er også en kostelig historie om en af præstens kammerater, der skrev en disputats om Herrens latter (Herren skal le ad ham, Ps. 37.13), hvor han »exegetisk søgte at påvise ud fra hele Den hellige Skrift ligefra Genesis til Apocalypsen«, at »Vorherre ... er en stor skælmsmester« (207). Lignende disputater var almindelige i det 17. årh. –

Ordet »pøl« bruges af flere af H.'s personer. Det anvendes i to betydninger: 1.) Som en betegnelse for Helvede. 2) Billedligt som udtryk for dårlige forhold. I bibelen fra 1550 tales der om den gloende pøl, Helvede. Senere er oversættelsen: Søen af Ild (Åb. 20.10). Den onde ånd i Salmona taler til Præsten: »Jeg kan tage dig på mit spid og dreje dig i luen over pølen« (33). I samme betydning bruges det af Ariane, der mener, at den syge kommandant »går ... for vist i pølen« (194). – Havnen (= Thorshavn) kaldes en pøl af Jacob (75) og ligeledes af præstens kolleger (133), og både lagmanden og fogeden taler om »Havnens pøl« (159, 157). Desuden tales der om Kobbens pøl (181). Provsten bruger pøl om hele landet: »en afskyelig pøl« (136). Tillige bruges ordet om kommandantens sjæl (45), og badskæreren taler om datterens »hjem søgelses umanerlige pøl« og hendes »pøls jammer« (74). Endelig siger badskæreren om Rachel, at hun skal drages op af »den pøl, hvori hun er nedsjunken« (213).

Ordsprog og talemåder forekommer ret ofte i replikkerne, nogle muligvis dannet af H. selv. Lagmanden om præsten: »I holder til med raket og er selv en rakker« (298). – Præsten om fogeden: »det er de stille hunde, der er de glubske« (135). – Fogeden om kommandanten: »af en krigsmand kan man ikke vente jomfrulader« (97). – Handelshaverne til det unge blomdskamspår: »Hvor ofte har hanen galet mellem jer?« (jf. hanen, der galer for apostelen Peter) og »Hvor ofte har gåsen gækket?« (267). – Jacob: »Mæt mand gør ikke store spræl« (323). – Gamle ordsprog er: »Den hjælper Gud som hjælper sig selv« (192), Ariane, da hun forsøger at forgive kommandanten. – »Den, som lever vil spørge nyt« (180), lagmanden. – »tavshed om begangne synder løser ingen knude og læger intet sår« (111), præsten. – »Guds retfærdighed ... strinter Jer af munden som skidt fra en spædkalv« (166), fogeden om præsten. – Specielt færøsk er: »Det er tungt at høre en lus gø og en loppe snærre« (298), lagmanden.

V. Supplerende arkaiserende stiltræk

Ordvalg. H.'s hovedmiddel til arkaisering er hans udsøgte ordforråd. Mange ord som han har fælles med Debes, var almindelige i tiden. fx: genegen, gestalt, liden. Specielt fra Debes er: religionsprovst, syltig = saltagtig, styrle = rejse sig, hvor H. tilføjer et »sig«: »hårene vil styrle sig på dit hoved« (14). – Desuden bruger han en del ord, der nu er dialektale, men som var almindelige

i det 17. årh. fx: alvældig, fly = sende. – De samnordiske ord er ofte gamle og svarer til oldnordisk, fx: fjære = forstrand, oxen = tyregal. – Svensk er efterbleven = dum, remmer = rømerglas: »en remmer brændevin« (296). – Der er mange færoismer, hvoraf en del også kendes fra hans andre bøger, fx kæld = forråds-kammer, løb = tremmekasse til transport. Blåmand, urtegård, huskarl og skosvend er også gammeldanske og blev genoptaget af romantikerne. – Specielt færøske skabninger er nidgrisen og de fådne (af H. oversat ved underjordiske). – H. vælger med forkærlighed sjældne ord, hvis de dækker hans intentioner, fx kindhofte, der i dansk først er brugt af Buchholtz. Andre eksempler er: efterviselig, tårebarn, vådestedt, vædre sig. Endvidere apokalyptisk, apokryptisk fra teologisk sprogbrug. – En del sammensætninger har H. selv dannet, fx handelshane, spydsfindighed, søvndrægtighed og bifaldstørstig. – En del afledninger på -ig, -en og -isk er kendt fra det 17. årh., andre er nydannet af H.: forbandelig, hvasselig, kræselig; der er over 20 ord af denne type; – personligen, inderligen, lidt færre end på -elig, -infernalisk, kalcunisk, opviglerisk o.fl. – Der er verber med forstavelsen be-, der var almindelig i det 17. årh. Selv har H. dannet bemætte, der siges af Ariane: »når nogen mand groveligen har bemættet mig« (185). Ordet kan sammenlignes med bedumme, som er brugt i »De fortabte spillemænd«.

Bøjning forekommer i en del ældre former, hvortil der er enkelte paralleller i nydansk:

nom. -r: »en retfærdiger mand« (64), jf. nyda. ungersvend. Hanselver (passim).

akk. -en: »af karsken bælg« (8), nyda. også: i vilden sky.

dat. -e: »af lande« (121), »under lande« (187), »til lande« (118), jf. nyda. i live, i søvne m.fl.

gen. -ens: »rigens yderste grænse« (10), jf. nyda. Rigensgade.

Verbformen »haver« bruges kun i bibelcitater, præsens pluralis er: stande, gange; imperativ singularis har -e: »Vente Hans Petersen dog lidt med edens aflæggelse, men tænke sig først godt om« (146). Denne form findes normalt ikke i ældre nydansk eller dialekterne, men kan skyldes påvirkning fra folkeviser, Vedels udg. har: »Du vogne op Langbeen« (i Rubows optryk af viserne 1926), en form, der må være indsat af Vedel selv (se Agnes Agerschou: *Acta philologica Scandinavica XV*).

imperativ pluralis -er, fx »Takker derfor Herren« (13). o.fl.

konjunktiv: »Ligge I der, I forbandede« (320). o.fl.

Sætningsbygningen har andre gamle former end de under cancellisproget behandlede; kommandanten havde »torqveret Anna Løve hendes albu« (160), med omskrevet genitiv, der nu kun kendes dialektalt. – Adjektiver med en art dativobjekt: »Er verden dig gram« (53), »admiralen ... var mig mere bevågen« (345); formen kendes også fra Jørgen Frantz Jacobsens breve. – »Rachel Andersdotter til spot og spe« (47) er en lignende konstruktion, der endnu kendes fra konfirmationsritualet: »din sjæl til salighed«. – Latinpåvirket stil med akk. m. inf. efter ytringsverber har man i de »sagde sig at have at vigtigt ærinde« (99), pigen »påstår sig uskyldig at være«. (213).

VI. Retskrivning

Kun på ét punkt er skrivemåden helt afvigende fra det 17. årh.'s sprog. H bruger å, men det er vel for at lette tilegnelsen.

Ellers er retskrivningen en lettere tilnærmelse til ældre nydansk. Substantiverne skrives med lille begyndelsesbogstav (bortset fra visse kirkelige gloser). Brugen af store bogstaver var i øvrigt ikke fastlagt på den tid. H. har beholdt datidsformerne kunde, skulde, vilde. Både H. og Debes har x for ks i strax, hexe o. lign. Latinske ord, der nu skrives med k, skriver H. med c, fx consorter, corporlig. H. har også den gamle skrivemåde q, qu for k: qvad, quarantine. Det græske khi gengives med ch, fx chor, chimære. Franske ord skrives normalt på fransk, men fordanskede dobbeltformer findes: maleur, malør; plaisir, plaser.

Et fremtrædende stiltræk i det 17. årh.'s retskrivning er, at den digteriske sammensætning ofte er skrevet med bindestreg. Dette har H. brugt med måde, fx rømlinge-antræk, fyldebøtte-raseri, men også i H.s andre bøger findes sådanne sammensætninger, fx *Søvn-Old* i »Den dunkle Sol«, (1936).

VII. Slutning

H. har med sit lidt gammeldags dansk været bedre udrustet end de fleste til at skrive en pastiche. Selvfølgelig har dette sprog aldrig været talt, men der er forbavsende få direkte fejl. H. skriver aldrig med vilje sprogføj, for at sproget skal virke gammeldags, men hans nordiske orientering har ligesom dialektordene på en naturlig måde medvirket til det gammeldags præg. H. har i »Det gode Håb« strakt sit sprogregister til det yderste. Det svinger fra den højeste patos til den mest bombastiske humor, men uden at overskride grænserne. Han er ingensinde hul eller plat. Ouverturen, indledningen, er som et fuldt orkester, der foregriber den sprogets musik, man møder i resten af bogen. Det er, som om H. leger med sproget, fx i de lange lignelser. Der findes intet tilsvarende i hans andre bøger, selv om »De fortabte Spillemand« kan minde lidt derom. Der er, selv i de alvorligste passager, altid et lille smil bagved.

Litteratur

- Agerschou, Agnes: Vedels Forhold til de af ham benyttede Tekster. *Acta Philologica Scandinavica* XV. 1941-42. 253-325.
 Albeck, Ulla: *Dansk Stilistik* 1939.
 Debes, Lucas: *Færøernes Beskrivelse 1673*, udg. i fascimilie af Jørgen Djuurhus, N. Utiseti 1945. Hjallurin.
 Rischel 1963. I-II, hvor II indeholder indledning og noter.
 Feilberg, H.F.: *Ordbog over jyske almuesmål I-IV 1886-1914*.
 Fynning, Andreas: *Samnordisk ordbog 2 udg.* 1971.
 Heinesen, William: *Det gode Håb, samt Heinesens andre bøger*.
 Helgason, Jón: *Lucas Debes. 1940*.
 Jacobsen, M.A. og Chr. Matras: *Færøsk-dansk Ordbog 1928 + 2 udg.* 1974.
 Jones, W. Glyn: *Færø og Kosmos* 1974.

- Kalkar, Otto: Ordbog til det ældre danske Sprog I-V 1881-1918.
Molbech, C.: Dansk Dialect-Lexikon 1841.
Moth, Mathias: Håndskreven ordbog 1680-1719 GKs. 2° 274 og 769.
Ordbog over det danske Sprog, grundlagt af Verner Dahlerup I-XXVIII 1919-1956, samt de udskudte sedler fra ordbogen.
Rubow, Paul: Saga og Pastiche 1923.
Svabo, J.: Dictionarium Færoense 1966-70.
Diverse svenske, norske og tyske ordbøger, desuden samlinger til Suppleringsordbogen til Ordbog over det danske Sprog og i Dansk dialektforskningsinstitut.
Mange færøske ord har jeg fået oplyst af forfatteren eller medlemmer af Dansk-færøsk samfund.
Ordlisterne, samt et udvidet manuskript kan lånes på Det kgl. Bibliotek, håndskriftsamlingen.

Ellen Olsen Madsen

Bilag: brev fra William Heinesen

Varðagøta, Tórshavn, 23/1 1977

Fru mag. art. Ellen Olsen Madsen
Søborg

Kære frue

Tak for Deres brev 19/1. Det var meget interessant for mig at læse. En forfatter kan ikke andet end føle sig animeret ved tanken om at der er videnskabeligt orienterede læsere, der interesserer sig for hans sprog. Det er jo hans kære redskab ligesom træet snedkerens og jernet smedens. Han kæmper ofte hårdt med det for at tvinge det under sin vilje, det spiller ham mangt et puds og kan stundom gøre ham rasende, men når han mærker at det føjer sig, geråder han ofte i en tilstand af behag, stigende til en slags eufori.

Utrolig megen gavn og fornøjelse har han under denne sin virksomhed af de ordbøger, der frembringes af andre elskere og dyrkere af sproget: filologer og lingvister! For mit vedkommende har jeg navnlig haft gavn og glæde af synonymordbøger. Her rækkes der med gavmild hånd den ordtørstende skribent hele klaser af dejlige ord, som han kan vælge og vrage imellem for at finde frem til det ene, absolut præcise ord, han er ude efter.

Allerede i 14 års alderen skaffede jeg mig Meyers fremmedordbog. Men, så underligt det kan lyde, var jeg lige til engang i 50'erne uvidende om tilstedeværelsen af synonymordbøger, og først i 60'erne opdagede jeg at der også fandtes en dejlig kortfattet og praktisk Nudansk Ordbog! Denne min uvidenhed skyldes dels min mangel på almindelig akademisk opdragelse (jeg er »handelsuddannet«), dels en vis overdreven tillid til egen sproglig formåen. Kendskab til Nudansk Ordbog kunde have været mig til stor hjælp da jeg skrev »Det gode Håb«, idet jeg havde kunnet få visse af de noget mindre

vanlige ord, jeg brugte, placeret i tidssammenhæng og dermed undgå nogle sproglige anakronismer (jeg foreslog for resten Gyldendal at bede en sagkyndig lingvist læse en korrektur, men dette fandt man unødvendigt). Hvad jeg derimod meget flittigt brugte var, som De rigtigt gætter, ældre danske bøger, rejsebeskrivelser, prædikener o. dsl. fra 1600-tallet. Udgangspunktet og de egentlige inspirationskilder var naturligvis Lucas Debes og den gamle danske og norske salmedigtning fra baroktiden, Kingo og Petter Dass. Også Brorson og Grundtvig har sprogligt betydet meget for mig. Selve den barokke, undertiden til det groteske og paradiske grænsende udtryksmåde hos de gamle salmister har altid virket animerende på mig. Det samme gør naturligvis det kernefulde dialektpåvirkede nutidssprog hos Johs. V. Jensen, Thøger Larsen og Aakjær.

I »Det gode Håb« øste jeg ubekymret af alle disse her nævnte kilder. Jeg syntes ikke, det, jeg havde på hjerte, kunde udtrykkes anderledes, så fik det ellers briste eller bære. Dette konstruerede barokprog har naturligvis mødt nogen kritik, bl.a. var der en kritiker der fandt det uanstændigt af et medlem af Det danske Akademi at anvende dette klodset arkaiserende sprog, han nævnte som eksempel ordet *skrot* (som jeg havde fra en synonymordbog), som han mente var et moderne slangord. I Nudansk Ordbog bestemmes dette ord dog som ældre nydansk, er altså ikke så moderne endda.

Jeg anvendte også en del faroismer, som jeg syntes passede stilmæssigt godt i sammenhængen; således de af Dem nævnte ord »smetteske« (fær. smetta = sladre), »tørstedrik« (fær. tostadrykkur), »lyderen« (ljóarin), »almørkest« (almyrking), »styldbuk« (stuldur = tyveri, jfr. Politikens Synonymordbog: styld = tyveri). »Skrænte« har jeg fra nævnte synonymordbog (under berøre), dels også fra færøsk, hvor »skrens« er et folkeligt synonym for coitus.

Af de helt selvkonstruerede ord nævner De »bemætte« (»bedumme«), »nødtøftig mand og madspiser« (må skrives på badskærens gævt teatraliske vokabulariums regning), »flommet,« »bifaldstørstig,« men der er jo en del andre.

De vil forstå hvor morsomt det er for mig at erfare om Deres varme filologiske interesse for sproget i min »historiske« roman. Historisk er den nu pokker ikke, alene af den grund at hele beretningen er bredt ud på et fiktivt plan, der har lidet at skaffe med historisk virkelighed i streng forstand. Det fandt jeg var nødvendigt alene for anskuelighedens skyld. Datidens forhold i Thorshavn var så forstemmende snævre og futile! Byen er gjort større, især er den kummerlige lille skanse ret drabeligt udbygget, og de historiske hændelser er på flere steder overdramatiserede.

Bogen havde til at begynde med stor succés, siden har der været temmelig stille om den, men den er oversat til tysk, svensk, islandsk og nynorsk. Den nynorske oversættelse er et fænomen i særklasse: oversætteren, den dygtige Ivar Eskeland, har for egen regning skabt en slags cancelli-bygdemål, der aldrig har eksisteret, men det er gjort med fantasi og *con amore*.

Jeg tror at jeg her nogenlunde har besvaret de konkrete spørgsmål De stillede

mig, men er naturligvis fremdeles til Deres tjeneste med andre oplysninger, De måtte have brug for.

Jeg er så taknemmelig for Deres interesse for mit arbejde, at jeg – selv om jeg afstår fra at skrive *du* – dog må tillade mig at kalde mig

Deres hengivne,
William Heinesen

Skulde De komme til Færøerne igen håber jeg at vi kan træffes.

•